

Jerzy Gilarowski¹
Zuzanna Pawlak²

Atrakcyjność turystyczna powiatów „polskiej ściany wschodniej“

Abstrakt

Celem artykułu było przeprowadzenie waloryzacji turystycznej powiatów tzw. polskiej ściany wschodniej. W zakres badań weszło 16 powiatów bezpośrednio przylegających do wschodniej granicy państwa. Waloryzację turystyczną przeprowadzono metodą bonitacji punktowej, biorąc pod uwagę te elementy, które wydają się najbardziej decydujące o atrakcyjności turystycznej tego obszaru. Zaliczono do nich: walory przyrodnicze (las, rzeki, jeziora, parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты, pomniki przyrody), walory kulturowe (zamki, pałace i dwory, zabytki sakralne, muzea i skanseny) i zagospodarowanie turystyczne (bazę noclegową, bazę żywieniową, dostępność komunikacyjną). Za występowanie tych elementów przyznano powiatom odpowiednią liczbę punktów. Podsumowanie punktów uszeregoowało powiaty pod względem ich atrakcyjności. Najbardziej atrakcyjnym turystycznie powiatem na terenie polskiej ściany wschodniej okazał się powiat białostocki. Tuż za nim uplasował się powiat augustowski. W grupie powiatów wysoko atrakcyjnych turystycznie znalazły się powiaty: suwalski, hajnowski i bieszczadzki. Średnio atrakcyjne turystycznie są powiaty: sejneński, sokólski, siemiatycki, bialski, włodaw-

¹ Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, ul. Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa

² Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin w Warszawie, ul. Grzegorzewskiej 10, 02-776 Warszawa

ski, tomaszowski, lubaczowski i przemyski, a powiaty: chełmski, hrubieszowski i jarosławski okazały się najmniej atrakcyjne. Na podstawie uzyskanych wyników (liczby punktów) wykreślono mapę stopnia atrakcyjności turystycznej omawianych powiatów.

Zarys celu paracy

„Polska ściana wschodnia“ to obszar bardzo atrakcyjny turystycznie, nie tylko ze względu na jego walory krajobrazowe, ale również kulturę i historię. Tereny te, często zwane kresami, od zawsze były zamieszkiwane przez różne narodowości. Osadnictwo mazowieckie i małopolskie, które posuwało się od zachodu, zetknęło się z osadnictwem litewskim i ruskim na wschodzie. Zamieszkują tu Polacy, Litwini, Białorusini, Ukraińcy, potomkowie Tatarów, a na Suwalszczyźnie również mniejszość niemiecka. Przed II wojną światową dość liczna była społeczność żydowska.

Barwną mieszankę etniczną uzupełnia mozaika wyznań. Można tu spotkać wyznawców prawosławia, islamu, judaizmu, katolików i rosyjskich staroobrzędowców. Od dawna wpływy wielu kultur i obyczajowości mieszały się, oddziaływując na siebie, przenikając i wzbogacając. Dowodem tego są liczne zabytki architektury świeckiej i sakralnej.

Polska ściana wschodnia to obszar o malowniczym krajobrazie lasów, jezior, dolin rzecznych, wzgórz i gór. Zachowały się tu nienaruszone działalnością człowieka fragmenty dawnych puszczy. Brak większych zakładów przemysłowych sprawił, że ten obszar jest bardziej "ekologiczny" niż reszta kraju.

Celem artykułu jest waloryzacja turystyczna powiatów polskiej ściany wschodniej, czyli ocena ich atrakcyjności dla potencjalnego turysty. Uwzględniono powiaty bezpośrednio przylegające do wschodniej granicy państwa. Waloryzację turystyczną przeprowadzono na podstawie bonitacji punktowej. Metoda ta polega na przyznawaniu badanym powiatom odpowiedniej liczby punktów za wielkość wybranych zmiennych. Podsumowanie punktów w każdym powiecie uszeregowało badane powiaty pod względem ich atrakcyjności. Dało to podstawę do wykreślenia mapy stopnia atrakcyjności turystycznej.

Charakterystyka ogólna

Długość wschodniej granicy Polski wynosi 1 245,9 km, w tym: z Rosją 209,7 km, Litwą 102,4 km, Białorusią 407,5 km i Ukrainą 526,2 km (Libner, Stefaniak, 2001). Według nowego podziału administracyjnego, który został przeprowadzony 1 stycznia 1999 roku, do granicy tej przylegają 3 województwa: podlaskie, lubelskie i podkarpackie. W województwie podlaskim przy granicy leżą powiaty: suwalski, sejneński, augustowski, sokólski, białostocki, hajnowski, siemiatycki, w województwie lubelskim: bialski, włodawski, chełmski, hrubieszowski, tomaszowski, a w województwie podkarpackim: lubaczowski, jarosławski, przemyski i bieszczadzki. Jest ich w sumie 16, a łączna powierzchnia, którą zajmują, wynosi 46 453,2 km² (www.stat.gov.pl).

Powiaty przylegające do granicy wschodniej leżą na najstarszej i największej jednostce geologicznej Europy, czyli platformie wschodnioeuropejskiej. Rzeźba tego terenu jest bardzo urozmaicona. Na Suwalszczyźnie zlodowacenie vistuliańskie pozostawiło krajobraz charakteryzujący się występowaniem akumulacyjnych pagórków moreny czołowej, ozów i drumlinów oraz jezior typu rynnowego. Podlasie to obszar rozległych stożków sandrowych, a dalej na południe, na Polesiu Lubelskim, krajobraz jest monotony ze względu na panujące tu formy równinne pochodzenia akumulacyjnego. Brak jest młodych form erozyjnych.

Wyżyna Lubelska z Rostoczem została objęta przez zlodowacenia południowopolskie i w części środkowopolskie, które zostawiły na powierzchni warstwę glin zwałowych, piasków i żwirów. Leżący w ich obrębie Płaskowyż Tarnogrodzki to płaski obszar wyżyn, zbudowany z iłów mioceńskich, pokrytych gliną i piaskami czwartorzędowymi, a na dość znacznej powierzchni lessem. Równina Biłgorajska natomiast jest piaszczysta i urozmaicona licznymi wydmiami i podmokłymi zagłębieniami. Na południe od Równiny Biłgorajskiej znajduje się mezoregion Pogórza Przemyskiego, przechodzący w Góry Sanocko-Turczańskie.

Do południowego odcinka wschodniej granicy Polski przylegają Bieszczady, które są młodymi górami, powstałymi u schyłku ruchów alpejskich. Zbudowane są z fliszu, tworzącego tzw. fałdy dukielskie, w którego skład wchodzi m.in. odporne na denudację piaskowce, budujące równoległe grzbiety górskie oraz łupki, zlepieńce i margle (Kondracki, 2001). W najwyższych częściach Bieszczad występują wychodnie nagich skał.

Najwyższymi szczytami na badanym obszarze są: Rowejska Góra koło Wiżajn (298 m n.p.m.) na Suwalszczyźnie, Wielki Dział (390 m n.p.m.) na Roztoczu, Suchy Obycz (616 m n.p.m.) i Poręba Wysoka (617 m n.p.m.) w Górach Sanocko-Turczańskich oraz Tarnica (1346 m n.p.m.) w Bieszczadach.

Na klimat powiatów wschodniej Polski wpływa głównie powietrze polarno morskie znad Atlantyku i powietrze polarno kontynentalne z północno-wschodniej Europy. Podlasie i Suwalszczyzna należą do obszarów o najniższej temperaturze powietrza w zimie. Średnia temperatura roczna wynosi ok. 7°C (Kondracki, 2001). W pobliżu miejscowości Wiżajny znajduje się „polski biegun zimna“. Klimat Polesia Lubelskiego jest zdecydowanie łagodniejszy niż na Podlasiu, głównie przez wyższą temperaturę powietrza w ciągu całego roku (lipiec ok. 18,8°C, styczeń ok. -3,2°C). Średnia temperatura roczna wynosi około 7,5°C (Dylikowa, 1973). Na Wyżynie Lubelskiej i Roztoczu wzrost cech kontynentalnych zwiększa się ku wschodowi. Wydłuża się ku wschodowi okres zarówno zimy, jak i lata, przy jednoczesnym skróceniu przedwiośnia i przedzimia. Pod względem klimatycznym Roztocze wyróżnia się jako obszar nieco chłodniejszy i nieco wilgotniejszy od otaczających go terenów, co wynika ze wzniesienia nad poziom morza. Klimat Bieszczad ma charakter górski, o cechach kontynentalnych. Południowo-wschodnie, wyższe partie gór są najchłodniejsze w całych Bieszczadach. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi 4-5°C, a średnia temperatura lata waha się w granicach 14-15°C, zimą zaś w najwyższych partiach gór spada nawet do poniżej -7°C (Kłos, 1986).

W szacie roślinnej powiatów polskiej ściany wschodniej można zauważyć odzwierciedlenie panujących tu warunków klimatycznych, czyli ubóstwo roślin ciepłolubnych (szczególnie na północy badanego obszaru), a za to występowanie gatunków reprezentujących lasy północnoeuropejskie i tundrę. Można tu znaleźć wiele rzadkich roślin borealnych, reliktywów polodowcowych, a także rośliny górskie. Naturalność środowiska sprzyja zachowaniu i rozwijaniu się świata zwierzęcego. Można tu spotkać: wilki, dziki, bobry, łosie, jelenie, sarny, kuny, wydry, piżmaki i wiele innych (Kondracki, 2001).

Jednym z najbardziej interesujących obiektów przyrodniczych jest Białowiecki Park Narodowy. Jest to najstarszy z parków narodowych w Polsce. W 1977 r. UNESCO uznało BPN za Rezerwat Biosfe-

ry, a w 1979 r., jako jedyny polski obiekt przyrodniczy, został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa Przyrody i Kultury. W Puszczy Białowieskiej powstał (jako jeden z siedmiu na świecie i trzech w Europie) transgraniczny Obiekt Dziedzictwa Światowego (Cyrul, 2002). Najcenniejszy obszar parku, objęty ścisłą ochroną, leży w widłach rzek Hwoźnej i Narewki. W Białowieskim Parku Narodowym charakterystyczną cechą jest duża ilość martwego drewna. W parku utworzono zamknięty ośrodek hodowli żubra. Od roku 1929, kiedy to do Puszczy Białowieskiej przywieziono pierwsze żubry, ich liczebność wzrosła do 298 sztuk w roku 1998 (www.bpn.com.pl).

Na Wyżynie Lubelskiej występują miejscami lasy dębowo-grabowe i bukowe. Przez ten teren przebiega wschodnia granica zasięgu buka. Występuje tutaj również licznie jodła, dąb bezszypułkowy, lipa szerokolistna, jawor i świerk odmiany górskiej. Na obszarach lessowych i w obrębie podłoża kredowego, w miejscach najsuchszych, znajdują się liczne reliktove stanowiska roślinności stepowej. Wyraźne są oznaki działalności człowieka. Największe zespoły leśne zachowały się na Roztoczu oraz Grzędzie Sokalskiej. Pierwotny typ lasu jodłowo-bukowego to rzadkość. Został on zamieniony na monokultury sosnowe.

Bieszczady słyną z bogatej flory i fauny. Nie ma tu dwóch pięter roślinnych, obecnych w innych polskich górach - brak jest świerkowego regla górnego oraz piętra kosodrzewiny. Wielką osobliwością fauny jest największy i najrzadszy z polskich węży - wąż Eskulapa, żyjący w dolinie Sanu. Można tu spotkać również jadowitą żmiję zygzakowatą, która występuje w wielu odmianach barwnych, od popielatej po prawie czarną (Kłós, 1986).

Waloryzacja turystyczna powiatów polskiej ściany wschodniej

Przeprowadzając waloryzację turystyczną wzięto pod uwagę elementy, które - zdaniem autorów - w największym stopniu decydują o atrakcyjności turystycznej tego obszaru. Zaliczono do nich: walory przyrodnicze (lasy, rzeki, jeziora, parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты, pomniki przyrody), walory kulturowe (zamki, pałace i dwory, zabytki sakralne, muzea i skanseny) i zagospodarowanie turystyczne (bazę noclegową, bazę żywnościową, dostępność komunikacyjną).

Waloryzację powiatów przylegających do wschodniej granicy Polski przeprowadzono wykorzystując dane zaczerpnięte ze strony internetowej (www.stat.gov.pl), zawierającej informacje na temat: pomników przyrody, powierzchni parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, długości dróg oraz na podstawie własnych obliczeń (długość rzek). Korzystano również z map administracyjno-samochodowych: województwa podlaskiego (2004), województwa podkarpackiego (2005) i województwa lubelskiego (2004), wydanych przez Wydawnictwo Copernicus oraz ze strony internetowej Polskiej Organizacji Turystycznej - www.pot.gov.pl.

Przeprowadzając waloryzację określono liczbę punktów obrazujących wielkość występowania danej zmiennej w poszczególnych powiatach. Przyjęto skalę liczbową od 0 do 4. Po 4 punkty przyznano wówczas, gdy zmienna osiągała największą wartość liczbową, 1 punkt - wartość najniższą, a 0, gdy zmienna nie występowała. Jedynie w odniesieniu do parków narodowych zastosowano inną punktację.

Środowisko przyrodnicze, a szczególnie lasy, są ważnym walorem turystycznym. Największe kompleksy leśne badanego obszaru to: Puszcza Augustowska, Puszcza Knyszyńska, Puszcza Białowieska, kompleksy leśne w okolicach Siemiatycz, Dąbrowy Strzeleckie na miedzyrzeczu Bugu i Wełnianki, kompleks Lasów Sieniawskich, Puszcza Solska oraz lasy w Bieszczadzkiem Parku Narodowym. Przy przyznawaniu punktów wzięto pod uwagę procent powierzchni powiatu zajętej przez obszary leśne. Zastosowano następujący podział: od 1 do 20% - 1 punkt, od 21 do 40% - 2 punkty, 3 punkty od 41 do 60% i 4 punkty powyżej 60 %.

Największa lesistość występuje w powiecie bieszczadzkim, któremu przyznano 4 punkty. Powiaty sejneński, augustowski, hajnowski i lubaczowski otrzymały po 3 punkty. Po 2 punkty przyznano powiatom: sokólskiemu, białostockiemu, siemiatyckiemu, bialskiemu, włodawskiemu, tomaszowskiemu, jarosławskiemu i przemyskiemu. Pozostałe powiaty: suwalski, chełmski i hrubieszowski otrzymały po 1 punkcie.

Zbiorniki wodne i sieć rzeczna stanowią również dużą atrakcję turystyczną. Głównymi rzekami badanego obszaru są Narew, Wieprz i San - prawe dopływy Wisły. Mniejszymi, ale równie ważnymi rzekami są: Bug (lewy dopływ Narwi), Biebrza (prawy dopływ Narwi), Krzna (lewy dopływ Bugu), Huczwa (lewy dopływ Bugu).

Przy przyznawaniu punktów wyliczono długość rzek (w kilometrach) przypadającą na 100 km² powierzchni powiatu, przy czym pod uwagę wzięto tylko rzeki naniesione na wspomniane mapy administracyjno-samochodowe. Zastosowana skala punktowa przedstawia się następująco: 0,1-2 km/100 km² - 1 punkt, 2,1-4 km/100 km² - 2 punkty, 4,1-6 km/100 km² - 3 punkty, powyżej 6,1 km/100 km² - 4 punkty.

Jeden punkt otrzymał tylko powiat chełmski. Powiaty: suwalski, sejneński, augustowski, hajnowski, siemiatycki, włodawski, tomaszowski i lubaczowski otrzymały po 2 punkty. Po 3 punkty dostały powiaty: białostocki, sokólski, bialski, hrubieszowski i jarosławski. Największą gęstość rzek, a tym samym po 4 punkty, otrzymały powiaty przemyski i bieszczadzki.

Oceniając atrakcyjność turystyczną powiatu pod względem występowania zbiorników wodnych wzięto pod uwagę liczbę jezior, które zostały naniesione na mapy administracyjno-samochodowe województw podlaskiego, podkarpackiego i lubelskiego. Jeziora koncentrują się głównie w północnej części badanego obszaru oraz w powiecie włodawskim. W powiecie suwalskim znajdują się najgłębsze jezioro Polski - Hańcza (108,5 m) i największe jezioro Suwalszczyzny - Wigry (2 187 ha). Za występowanie od 1 do 6 jezior przyznano powiatowi 1 punkt, 2 punkty za występowanie ich w liczbie od 7 do 25, 3 punkty za 26-50 jezior, 4 punkty przyznano powiatowi za co najmniej 51 jezior.

Najwięcej jezior mają powiaty suwalski, sejneński i augustowski; otrzymały one po 4 punkty. Powiat włodawski dostał 3 punkty, po 2 punkty przyznano powiatom sokólskiemu, białostockiemu, chełmskiemu, lubaczowskiemu i tomaszowskiemu. Pozostałe powiaty otrzymały tylko po 1 punkcie.

Na badanym obszarze leży 6 parków narodowych: Wigierski, Biebrzański, Narwiański, Białowieski, Poleski i Bieszczadzki. Wigierski Park Narodowy leży na obszarze 3 powiatów: suwalskiego, sejneńskiego i augustowskiego. Na terenie powiatów sokólskiego i augustowskiego znajduje się Biebrzański Park Narodowy. Narwiański Park Narodowy leży w całości na terenie powiatu białostockiego, Białowieski Park Narodowy w powiecie hajnowskim, Poleski Park Narodowy w powiecie włodawskim, a Bieszczadzki Park Narodowy w bieszczadzkiem. Biorąc pod uwagę walory przyrodnicze odstąpiono

tu od 4-punktowej, przyjętej wcześniej skali, gdyż wydaje się, że parki narodowe są najważniejszym elementem atrakcyjności turystycznej. Powiatom, na których terenie znajduje się park narodowy lub jego część, przyznano 6 punktów.

Dwa parki narodowe znajdują się w powiecie augustowskim. Powiat ten otrzymał więc 12 punktów. Powiatom, w obrębie których znajduje się jeden park narodowy (suwalski, sejneński, sokólski, białostocki, hajnowski, włodawski i bieszczadzki) przyznano po 6 punktów.

Oprócz parków narodowych, interesujące dla turystów są również parki krajobrazowe. Jest ich 13. Są to parki: Suwalski, Puszczy Knyżyńskiej, "Podlaski Przełom Bugu", Pojezierza Łęczyńskiego, Sobiborski, Strzelecki, Chełmski, Puszczy Solskiej, Południoworostoczański, Pogórza Przemyskiego, Gór Słonnych, Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński. Znajdują się one w powiatach: suwalskim, sokólskim, białostockim, bialskim, włodawskim, chełmskim, hrubieszowskim, tomaszowskim, lubaczowskim, przemyskim i bieszczadzkim. Przy przydzielaniu punktów wzięto pod uwagę odsetek powierzchni parków krajobrazowych w powierzchni powiatu. Punkty przyznano uwzględniając następujące wielkości progowe: od 0,1 do 5 % - 1 punkt, od 6 do 10% - 2 punkty, od 11 do 15% - 3 punkty oraz powyżej 16 % - 4 punkty.

Po 4 punkty otrzymały powiaty: białostocki, lubaczowski, przemyski i bieszczadzki. Powiaty włodawski i chełmski uzyskały po 3 punkty, po 2 punkty dostały powiaty sokólski, bialski i tomaszowski, a po 1 punkcie powiaty suwalski i hrubieszowski. Pozostałym powiatom - sejneńskiemu, augustowskiemu, hajnowskiemu, siemiatyckiemu i jarosławskiemu punktów nie przyznano.

Następnym wziętym pod uwagę czynnikiem waloryzacji są rezerwaty przyrody. Uwzględniono w tym przypadku powierzchnię, jaką zajmują w poszczególnych powiatach, i zastosowano następujący podział: od 0,01 do 0,5% zajmowanej przez rezerwaty powierzchni w powiecie przyznano 1 punkt, od 0,51 do 1% - 2 punkty, od 1,01 do 1,5% - 3 punkty i za powyżej 1,51% - 4 punkty.

Powiatami o największym udziale powierzchni rezerwatów są powiaty augustowski i hajnowski; otrzymały one po 4 punkty. Powiaty włodawski i bieszczadzki dostały po 3 punkty, a powiaty sejneński, sokólski, białostocki, chełmski i przemyski po 2 punkty. Po 1 punkcie uzyskały powiaty suwalski, siemiatycki, bialski, hrubieszowski, tomaszowski i lubaczowski.

Ostatnim uwzględnionym walorem przyrodniczym są pomniki przyrody. W Polsce jest ok. 33 tys. pomników przyrody, z czego najwięcej jest pojedynczych drzew i grup drzew. Na obszarze powiatów polskiej ściany wschodniej są 2 903 pomniki przyrody. Jednym z najstarszych i najbardziej okazałych drzew jest liczący 600 lat Dąb „Bartny“ w Puszczy Białowieskiej (43 m wysokości, 200 cm średnicy), a najbardziej znany był 500-letni dąb „Jagiełło“ (przewrócony przez wichurę w 1974 roku). Przy przydzielaniu punktów zastosowano następującą skalę punktową: 1 punkt przyznano za 1 do 50 pomników przyrody, 2 punkty za 51 do 100, 3 punkty za 101 do 150, a 4 punkty za co najmniej 151 pomników przyrody.

Liczba pomników przyrody w poszczególnych powiatach jest dość zróżnicowana. Ze względu na zastosowaną skalę, po 4 punkty otrzymały powiaty: hajnowski, białostocki, bialski, lubaczowski i przemyski. Po 3 punkty uzyskały powiaty suwalski i chełmski, a powiaty sejneński, augustowski, sokólski, tomaszowski, jarosławski i bieszczadzki otrzymały po 2 punkty. Zdecydowanie mniej pomników przyrody mają powiaty siemiatycki, włodawski i hrubieszowski (przyznano im po 1 punkcie).

Oprócz walorów przyrodniczych na atrakcyjność turystyczną wpływają także walory kulturowe, do których zaliczamy między innymi zamki i pałace. Na terenie badanych powiatów nie ma dużej ilości tych obiektów, ale te występujące są niezwykle atrakcyjne - na przykład zamki w Krasiczynie i Tykocinie, czy ruiny zamku w Kodeniu. Przedział punktowy, jaki zastosowano przy waloryzacji zamków i pałaców, jest następujący: 4 punkty przyznano za więcej niż 10 obiektów, 3 punkty za 7 do 9 tego typu obiektów, 2 punkty za 4-6 oraz 1 punkt za występowanie od 1 do 3 zamków i pałaców w powiecie.

Pałace i zamki nie występują w powiatach: sejneńskim, augustowskim, hajnowskim, tomaszowskim i bieszczadzkim. Po 1 punkcie dostały powiaty: suwalski, sokólski, siemiatycki, włodawski, chełmski, lubaczowski, jarosławski i przemyski. Żaden powiat nie otrzymał 2 punktów. Powiatom bialskiemu i hrubieszowskiemu przyznano po 3 punkty. Powiat białostocki, jako jedyny, dostał 4 punkty.

Na badanym obszarze licznie występują dwory. Zastosowano do nich inne wielkości progowe, ponieważ wydaje się, że są one mniej atrakcyjne niż zamki i pałace. Przyjęta punktacja przedstawia się następująco: od 1 do 5 dworów przyznano 1 punkt, od 6 do 10 - 2 punk-

ty, od 11 do 15 - 3 punkty i za powyżej 16 dworów powiat otrzymał 4 punkty. W ten sposób powiat sokólski dostał 4 punkty. Żaden powiat nie otrzymał 3 punktów. Powiaty bialski i jarosławski dostały po 2 punkty. Po 1 punkcie przyznano powiatom: suwalskiemu, sejneńskiemu, augustowskiemu, białostockiemu, hajnowskiemu, siemiatyckiemu, włodawskiemu, hrubieszowskiemu, lubaczowskiemu i przemyskiemu. W powiatach chełmskim, tomaszowskim i bieszczadzkiem dwory nie występują.

Kolejnym elementem uwzględnionym przy przeprowadzanej waloryzacji jest liczba zabytków sakralnych. Ze względu na mieszaną kulturę jest ich tu wyjątkowo dużo i dlatego stanowią one interesujący element dla turystów. Niewątpliwą atrakcją powiatu sokólskiego jest Szlak Tatarski. Liczy on 54 km długości i prowadzi z Sokółki do Krużynian przez Bohoniki, Kamionkę Starą, Wierzchlesie, Talkowszczyznę, Świdziałówkę Nową i Nietupę. Bohoniki, podobnie jak Krużyniany, są dziś centrum religijnym polskich muzułmanów. Można tam zwiedzić najstarsze w kraju drewniane meczety z XVIII i XIX wieku. Ze wszystkich powiatów polskiej ściany wschodniej najbogatszy w zabytki sakralne jest powiat siemiatycki. Na przykład Święta Góra Grabarka znajdująca się w tym powiecie jest najważniejszym sanktuarium prawosławnym na terenie kraju. We Włodawie znajduje się synagoga późnobarokowa z 1767 roku - jeden z najcenniejszych zabytków sakralnej architektury żydowskiej. Niedaleko od Przemyśla stoi XVII-wieczny klasztor o.o. Franciszkanów z cudownym obrazem Matki Boskiej (zwanej Kamieniecką lub Paclawską).

Jeżeli w powiecie występuje od 1 do 8 zabytków sakralnych, przyznano 1 punkt, od 9 do 16 - 2 punkty, od 17 do 24 - 3 punkty, a za 25 i więcej zabytków sakralnych przyznano 4 punkty.

Najwięcej zabytków sakralnych jest w powiecie siemiatyckim, bo aż 49. Powiat ten otrzymał 4 punkty. Również dużo tego typu zabytków jest w powiecie hajnowskim. Po 3 punkty przyznano powiatom bialskiemu i bieszczadzkiemu. Powiaty: sejneński, augustowski, białostocki, tomaszowski i jarosławski otrzymały po 2 punkty. Po 1 punkcie dostały powiaty: suwalski, sokólski, włodawski, chełmski, hrubieszowski, lubaczowski i przemyski.

Walory kulturowe uzupełniają muzea i skanseny. Ich liczba jest zróżnicowana w poszczególnych powiatach. Zastosowano następującą punktację: za 1 do 2 obiektów powiat otrzymał 1 punkt, za 3 do 4 -

2 punkty, za 5 do 6 - 3 punkty, a za obecność 7 i więcej tego typu obiektów - 4 punkty. Powiat białostocki otrzymał 4 punkty. Cztery powiaty - augustowski, hajnowski, siemiatycki i przemyski uzyskały po 3 punkty. Powiatom suwalskiemu, sejneńskiemu, białskiemu i włodawskiemu przyznano po 2 punkty, a pozostałym powiatom po 1 punkcie.

Ważnym czynnikiem przyciągającym turystów jest zagospodarowanie turystyczne. W waloryzacji uwzględniono gęstość dróg o twardej nawierzchni, liczbę miejsc noclegowych i liczbę restauracji.

Gęstość dróg jest niewątpliwie ważnym elementem atrakcyjności, umożliwiającym turystom dostęp do wybranych miejsc. Przez Suwałki, Białystok (i dalej do Warszawy) biegnie droga międzynarodowa E-67, duże znaczenie dla powiatu sokólskiego ma międzynarodowa trasa Warszawa - Grodno. Przez Białą Podlaskę i Terespol przebiega z kolei jeden z ważniejszych transeuropejskich szlaków komunikacyjnych - międzynarodowa trasa E-30 (droga krajowa 2), a powiat przemyski przecina ważny szlak - międzynarodowa droga E-40, która biegnie ze Zgorzelca przez Wrocław, Kraków, Rzeszów, Przemyśl do Lwowa.

Drogi międzynarodowe uzupełniają sieć dróg krajowych i lokalnych, dzięki którym można dotrzeć do większości miast omawianych powiatów. Przy przyznawaniu punktów wzięto jednakże pod uwagę gęstość dróg I stopnia o twardej nawierzchni. Zastosowana skala punktowa przedstawia się następująco: od 1 do 20 km tych dróg na 100 km² powierzchni powiatu przyznano 1 punkt, od 21 do 30 km/100 km² - 2 punkty, od 31 do 40 km/100 km² - 3 punkty, a za powyżej 40 km/100km² przyznano 4 punkty.

Gęstość dróg w omawianych powiatach jest zróżnicowana i waha się od 16 do 41 km/100 km². Największą gęstość dróg mają powiaty: hrubieszowski, tomaszowski i przemyski (otrzymały po 4 punkty). Pozostałym powiatom przyznano od 1 do 3 punktów.

Wydaje się, że najważniejszym elementem zagospodarowania są miejsca noclegowe, a przede wszystkim obiekty hotelowe. Najbardziej znanymi są: hotel Best Western Żubrówka**** i hotel Białowieski*** w Białowieży, hotele Gołębiowski***, Best Western Cristal*** i Trio*** w Białymstoku, hotele Delfin***, Warszawa *** i Wojciech*** w Augustowie, hotele Marko***, Albatros***, Gromada*** w Przemyślu oraz hotel zamkowy w Krasieczynie ***, a także pensjonat Uroczysko Zaborek*** w Janowie Podlaskim. W waloryzacji wzięto pod uwagę liczbę miejsc noclegowych, jaka znajduje się

w powiatach. Zastosowano następujący przydział punktów: od 1 do 400 miejsc noclegowych przyznano 1 punkt, od 401 do 800 - 2 punkty, od 801 do 1200 - 3 punkty, a powyżej 1201 miejsc - 4 punkty.

Maksymalną liczbę punktów (4) otrzymały powiaty: suwalski, augustowski, włodawski i bieszczadzki. Powiaty białostocki i tomaszowski otrzymały po 3 punkty. Po 2 punkty przyznano powiatom: sejnieńskiemu, hajnowskiemu, bialskiemu, chełmskiemu, lubaczowskiemu, jarosławskiemu i przemyskiemu. Reszta powiatów ma wyraźnie mniejszą liczbę miejsc noclegowych (otrzymała po 1 punkcie).

Ostatnim elementem, jaki uwzględniono przy waloryzacji turystycznej, jest baza żywieniowa. Wzięto pod uwagę tylko restauracje i zastosowano następujące przedziały punktowe: 1 punkt przyznano za 1-5 restauracji w powiecie, 2 punkty za 6-15, 3 punkty za 16-25 i 4 punkty za powyżej 26 restauracji w powiecie.

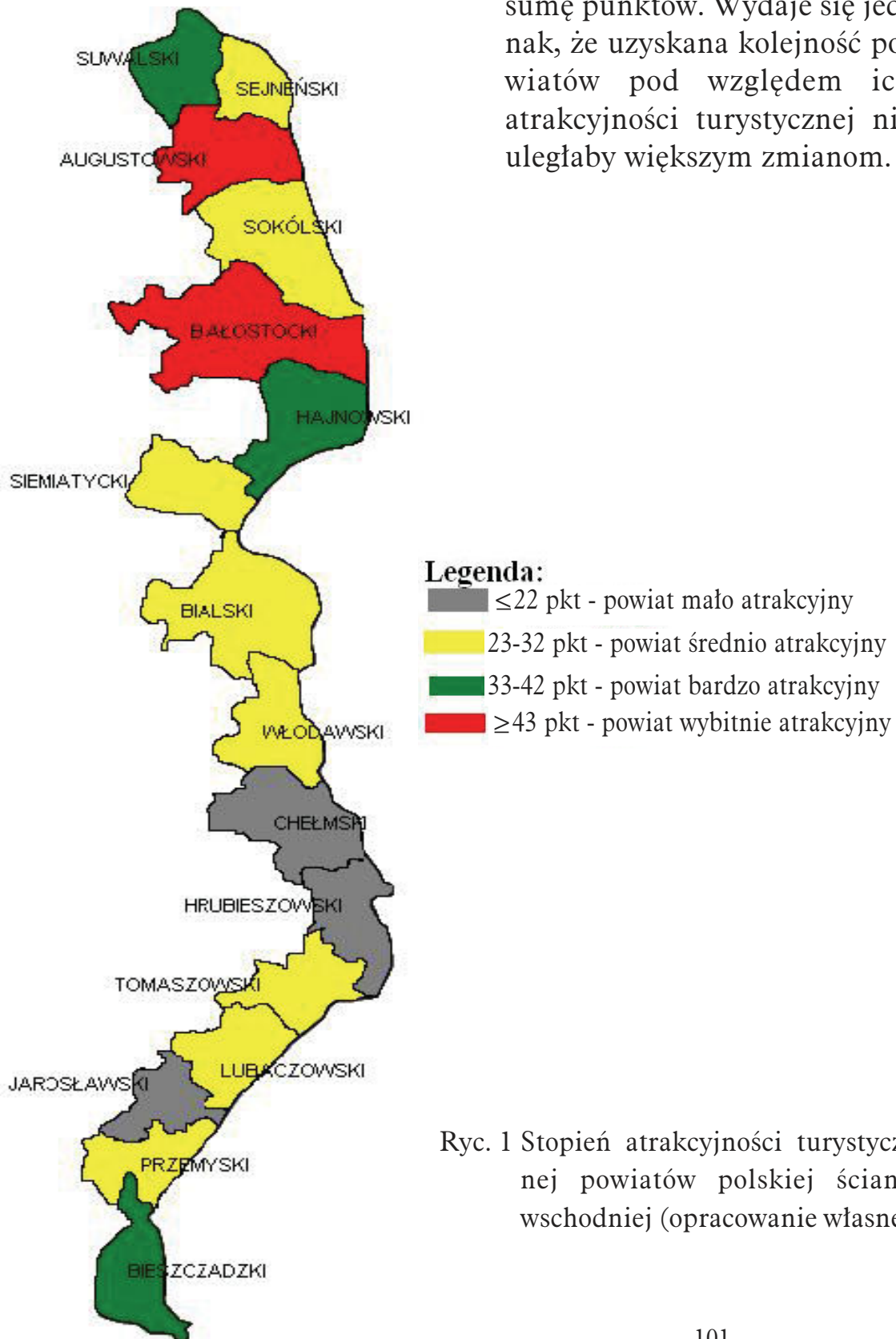
Po 4 punkty przyznano trzem powiatom: suwalskiemu, augustowskiemu i białostockiemu. Powiaty hajnowski, siemiatycki i bialski otrzymały po 3 punkty. Pozostałym powiatom, stosownie do przyjętej skali, przyznano po 2 lub po 1 punkcie.

Waloryzacja turystyczna powiatów polskiej ściany wschodniej miała ukazać najbardziej atrakcyjny turystycznie powiat tego obszaru, mający najwięcej walorów przyrodniczych i kulturowych oraz mający najlepsze zagospodarowanie turystyczne. Końcowa ocena atrakcyjności turystycznej została dokonana według uzyskanej przez powiat sumy punktów. Przyjęto następującą skalę ocen atrakcyjności powiatu:

- wybitnie atrakcyjny - powyżej 43 punktów,
- bardzo atrakcyjny - od 33 do 42 punktów,
- średnio atrakcyjny - od 23 do 32 punktów,
- mało atrakcyjny - do 22 punktów.

Po zsumowaniu wszystkich punktów stwierdzono, że najbardziej atrakcyjnym turystycznie powiatem na terenie polskiej ściany wschodniej jest powiat białostocki. Uzyskał on 44 punkty. Tuż za nim uplasował się powiat augustowski z 43 punktami. W grupie powiatów bardzo atrakcyjnych turystycznie znalazły się powiaty suwalski, hajnowski i bieszczadzki. Średnio atrakcyjne turystycznie są powiaty: sejnieński, sokólski, siemiatycki, bialski, włodawski, tomaszowski, lubaczowski i przemyski, a powiaty chełmski, hrubieszowski i jarosławski okazały się mało atrakcyjne. Szczegółowe wyliczenia punktów ukazujących atrakcyjność poszczególnych powiatów prezentuje tabela 1., (ryc. 1).

Autorzy mają świadomość, że przeprowadzona waloryzacja jest subiektywna. Przy zastosowaniu innej skali punktowej i rozszerzeniu liczby rozpatrywanych zmiennych badane powiaty uzyskałyby inną sumę punktów. Wydaje się jednak, że uzyskana kolejność powiatów pod względem ich atrakcyjności turystycznej nie uległaby większym zmianom.

Ryc. 1 Stopień atrakcyjności turystycznej powiatów polskiej ściany wschodniej (opracowanie własne)

Literatura

- Cyrul D., (red), 2002, Polska: Parki Narodowe, Sport i Turystyka MUZA S.A., Warszawa.
- Czerniewicz-Umer T., Omilanowska M., Majewski J. S., (red), 2005, Polska - przewodnik, Wiedza i Życie, Warszawa.
- Darmochwał T., (red), 2002-2005, Województwo podlaskie zaprasza - informator turystyczny, Wydawnictwo turystyczne Agencja TD, Warszawa.
- Dylkowa A., 1973, Geografia Polski: krainy geograficzne, PZWS, Warszawa.
- Kaczyńscy I. i T., 2005, Polska: najciekawsze zamki, Sport i Turystyka MUZA S.A., Warszawa.
- Kaprowski W., 2004, Geografia turystyczna, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.
- Kłos S., 1986, Bieszczady: przewodnik, Sport i Turystyka, Warszawa.
- Kondracki J., 2001, Geografia regionalna Polski, PWN, Warszawa.
- Kryciński S., 1991, Cerkwie w Bieszczadach, Wydawnictwo Stanisław Kryciński, Warszawa.
- Libner P., Stefaniak G., 2001, Geografia od A do Z, Wydawnictwo KRAM, Warszawa.
- Marcinek R., Mirek Z., (brak daty publikacji), Polska: Parki Narodowe, Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński, Kraków.

- Okołów C., Okołów G., 2005, Białowieski Park Narodowy, Oficyna Wydawnicza MULTICO, Warszawa.
- Omilanowska M., 2004-2005, Polska: Pałace i dwory, Sport i Turystyka MUZA S.A., Warszawa.
- Radziukiewicz A. (red), 1998, Ścieżkami prawosławia, Białostoczczyzna, Białystok.
- Rąkowski G., 1994, Polska egzotyczna część 1, Oficyna Wydawnicza „Rewasz“, Pruszków.
- Rąkowski G., 1996, Polska egzotyczna część 2, Oficyna Wydawnicza „Rewasz“, Pruszków.
- Siwek A., Marcinek R., (brak daty publikacji), Polska: Pałace, Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński, Kraków.
- województwo lubelskie, 2004, 1:300 000, mapa administracyjno-samochodowa, Wydawnictwo Copernicus, Warszawa.
- województwo podkarpackie, 2005, 1:300 000, mapa administracyjno-samochodowa, Wydawnictwo Copernicus, Warszawa.
- województwo podlaskie, 2004, 1:300 000, mapa administracyjno-samochodowa, Wydawnictwo Copernicus, Warszawa.

Strony internetowe

www.bpn.com.pl
www.podkarpackie-turystyka.pl
www.podlaskieit.pl
www.pot.gov.pl
www.stat.gov.pl